

JEGYZETEK

1. Kálmán bácsi okfejtése a helyi mentalitásról. Grendel Lajos: *Nálunk, New Hontban*, Kalligram, Pozsony, 2001, 61.

2. Uo. 26.

3. Uo. 32.

PUSZTAI GÁBOR

A magyar irodalom hollandiai nagykövetei

MADELON LULOFS ÉS SZÉKELY LÁSZLÓ MŰFORDÍTÓI TEVÉKENYSÉGÉRŐL

Madelon Lulofs (1899–1958) és Székely László (1892–1946) neve jószerével ismeretlen a magyar irodalomtörténetben. Pedig a házaspár a '30-as években Budapesten majdnem mindenkit ismert, aki számított az akkori irodalmi életben.¹ Az idáig vezető út azonban kalandos és kacskaringós volt.

Székely 1914 áprilisában állástalan, 22 éves fiatalemberként unokatestvérével, Radnai Istvánnal útnak indult, hogy Szumátrán ültetvényesként meggazdagodjon. Szumátra keleti partján, Deli tartományban szálltak partra. Ez a hely akkor az ültetvényesek paradicsoma volt. A világ minden részéről áramlottak ide a kalandorok, szerencsevadászok, a gyors meggazdagodásra vágyó fiatal férfiak. Székely és Radnai a tartomány fővárosában, Medanban várta a jó szerencsét, reménykedett a hirtelen meggazdagodásban. Lassacskán azonban rájöttek, hogy itt a trópusokon ugyanazt találták, ami elől elmenekültek Budapestről: szegénységet, munkanélküliséget, létbizonytalanságot. Öt hét után Radnai csalódottan visszaindult Magyarországra, ahol 1914 júliusában a hadüzenet, a mozgósítás, majd az első világháború borzalmi várták.² Székely László, mivel az ő visszaútjára már nem jutott pénz, maradt Szumátrán és 16 éven keresztül dolgozott Deli különböző dohány- és kaucsukültetvényein. Itt ismerkedett meg feleségével, Madelon Lulofs-szal, egy gyarmati tisztviselő Jáván született lányával. Lulofs ekkor holland férjével (Hendrik Doffegnisszel) és két lányukkal egy ültetvényen lakott. Székely nem csak az ültetvények világában volt otthon, hanem gyarmati művészkörökben is mozgott. 1915-től kezdve rendszeresen kiállították festményeit és grafikáit, 1924-től pedig grafikusként és karikatúristaként dolgozott egy helyi hetilapnak, a Medanban megjelenő *Sumatranak*. Madelon Lulofs szintén e lap szerkesztőségének volt a tagja. Megismerkedésük után három évvel Lulofs elvált holland férjétől és házasságot kötött Székely Lászlóval. A házaspár 1930-ban Budapestre költözött. A gyarmatokról magukkal hozott vagyon egy része hamar elűszott egy kecsegtetőnek látszó, könnyelmű befektetés miatt. Ezután mindketten az írásnak és a műfordításnak szentelték idejüket. Madelon Lulofs regényeivel, melyek Hollandiában az *Elsevier Kiadónál* jelentek meg, nagy népszerűsége tett szert, ő lett a 30-as évek legismertebb holland írónője.³ Legelső regénye, a *Rubber* (1931 [*Gumi*, 1935]) nagy visszhangot váltott ki mind Hollandiában, mind a gyarmatokon. Kritikus hangvétele és

leleplező karaktere miatt a könyvet sokan támadták, főleg a jobboldali gyarmati sajtóban. Ennek ellenére a könyv bestseller lett, színpadi változatát évekig játszották a holland színházak, sőt 1935-ben film is készült a regényből. A holland sajtó az író további regényeit (*Koelie*, 1932 [*Az őserdő rabjai*, 1934]; *De andere wereld*, 1934 [*A másik világ*, 1936]; *De hongertoch*, 1936 [*Szumátrai járőr*, 1937]) is támadta, de ez inkább növelte népszerűségét.

Székely László is írt, 1935-ben jelent meg *Őserdőtől az ültetvényekig* című könyve az *Utazási Könyvek Kiadó* hivatalának gondozásában, a *Világjárás Hősei* sorozat egyik részeként, mint útikönyv. Mikor a *Dante Kiadó* még 1935-ben szintén kiadta a művet, az *A Világ Körül útirajzok – útikalandok* című sorozatban jelent meg.⁴ 1942-ben a második kiadás *Süt a nap Szumátrán* címmel került a boltokba, és ugyanebben az évben adták ki a *Rimbu* című regényét. Emellett Székelynek elbeszélései is jelentek meg a korabeli sajtóban, például a *Pester Lloyd*-ban, a *Pesti Napló*-ban, a *Magyar Nemzet*-ben, a *Tükör*-ben, az *Ünnepek*-ben, az *Új Idők*-ben, a *Földgömb*-ben és a *Debreczeni Újság*-ban. Műveinek témája minden alkalommal – legyen az útirajz, regény vagy elbeszélés – a szumátrai ültetvények élete volt. Itthon Székely írásai iránt minimális volt az érdeklődés, viszont külföldön kifejezetten népszerű lett. Első könyvének angol fordítása 11 kiadást ért meg,⁵ németül hatszor,⁶ hollandul kétszer adták ki,⁷ de franciául,⁸ csehül⁹ és olaszul¹⁰ is megjelent az *Őserdőtől az ültetvényekig*.

A gyarmatokról hazatért házaspár tehát már korán írói pályára lépett, s mindemellett budapesti éveik alatt kapcsolatot tartottak magyar irodalmi körökkel. Ismerték Kosztolányi Dezsőt, Kassák Lajost, Márai Sándort,¹¹ Zilahy Lajost, Vaszary Gábort, Földes Jolánt, Földi Mihályt, Schöpflin Aladárt¹² és Körmenyi Lajost is. Különösen Kosztolányival voltak jóban. Ismeretségük annak volt köszönhető, hogy Kosztolányi, aki 1930 és 1932 között a magyar PEN Klub elnöke volt, ismerte a holland PEN Klub vezetőségi tagját, Herman Robberst,¹³ aki Madelon Lulofs kiadója lett 1931-től.¹⁴ Az író és az *Elsevier Kiadó* igazgatósági tagja, majd igazgatója, Herman Robbers között élénk levelezés folyt a 30-as években. 1931. október 10-i levelében Lulofs a következőket írta Robbersnek Kosztolányiról: „Voltam Kosztolányinál. Nagyon kedves volt, mindenféléről beszélgettünk. Mondta, hogy adjam át Önnek üdvözlétét. Nagyon nagy tisztelettel és csodálattal beszélt Önről és első sorban az Ön névjegykártyájának volt köszönhető, hogy ez az ajtó ilyen könnyen kitarult előttem.”¹⁵

Kosztolányival Madelon Lulofs a továbbiakban is jó kapcsolatot ápol, és irodalmi kérdésekben is együttműködtek. Kosztolányi megajándékozta Lulofsot a *Néró, a véres költő* holland fordításával. Lulofs elképedt, hogy milyen rossz a fordítás: „Kosztolányitól megkaptam az egyik könyvét, *Néró, a véres költő*,¹⁶ amit Van Praag¹⁷ fordított. Elképedtem a szörnyű fordításon. Nagyon különleges nyelv a magyar és nem mindig lehet tökéletesen lefordítani, gyakran nagyon sajátosan kell kifejeznie magát a fordítónak, és ezt Van Praag vagy nem érezte, vagy csak tankönyvekből tanult magyarul. A magyar könyvek fordítására nagyon oda kell figyelni, főleg, hogy melyiket akarja lefordítani az ember. Vannak közöttük ugyanis olyan könyvek, amik annyira egyedien magyarok, hogy szinte lefordíthatatlanok. Legalábbis a fordítással elveszítik igazi szépségüket.”¹⁸

Madelon Lulofs irodalmi munkásságával összefüggésben is felmerült Kosztolányi neve. Mikor az író elkészült második regényével, a *Koelie*-vel, megkereste Kosztolányit és kikérte a véleményét, hogy érdemes-e kiadni a könyvet Magyarországon is. Kosztolányi elismerően nyilatkozott a könyvről és a magyar kiadás mellett ajánlotta a francia kiadást is, sőt szó volt róla, hogy esetleg ő maga fordítja le Lulofs könyvét magyarra: „A múlt héten voltam Kosztolányinál és beszéltem vele *Roeki*ről.¹⁹ Nagyon érdekelt az egzotikus irodalom és elmondtam neki a regény tartalmát. Kosztolányi úgy gondolja, hogy itt Magyarországon is nagy érdeklődésre tarthat számot a mű, sőt megegyeztünk, hogy ő fordítaná le a regényt. De ahhoz, hogy le tudja fordítani, először valamilyen más nyelvre kellene lefordíttatni a könyvet. A legjobb lenne franciára. Annakidején a *Batualabot*²⁰ is lefordította Kosztolányi. Ha ez sikerülne, akkor a holland kiadás körülbelül egyszerre jelenhetne meg a magyarral. Kosztolányi azt mondta, biztos benne, hogy Franciaországban is jól fogyna a *Roeki*, mivel ez a téma ott most nagyon megy.”²¹

Kosztolányi is felkereste Madelon Lulofs-ot, hogy megérdeklődjé, mikor lesz kész a francia fordítás.²² Lulofs elújságolta Robbersnek, hogy Kosztolányi „nagy segítség” számára, „igen jóindulatú” irányában és hogy „rendkívül érdekes beszélgetéseket” szoktak folytatni.²³ Lulofs a következőket írta Robbersnek Kosztolányiról: „Minél jobban megismerem őt [Kosztolányit] és a feleségét, annál inkább kedvelem őket. Mindketten elképesztően bohémok. Kosztolányi általában valami nagyon furcsa fehér köntösben fogadja az embert, a könyvespolca előtt egy létrán ülve, haja mint a szénakazal.”²⁴

Kosztolányi segített Lulofs-nak két elbeszélését megjelentetni a *Pesti Hírlap*ban és a *Pester Lloyd*-ban.²⁵ Az író a maga részéről megpróbálta Robbersen keresztül Kosztolányi néhány írását fordításban holland lapoknál megjelentetni.²⁶ Amikor arról ír Lulofs, hogy mi a siker záloga Magyarországon egy művész számára, akkor is Kosztolányit hozza példaként: „Itt a felhajtás kell az embereknek, fel kell vágni, és akkor máris a tenyeréből eszik az embernek a nagyérdemű közönség. Még egy ilyen igazi nagy művész, mint Kosztolányi is pózol, csupa »művészi hóbortból« sárga cipőt vesz a szmokingjához és ezzel az összes hisztérikus budapesti nőre sokkal mélyebb benyomást tesz, mint csodálatos verseivel.”²⁷

A levelekből kiderül, hogy Madelon Lulofs tisztában volt a magyar irodalom helyzetével, a belső konfliktusokkal és az irodalmi szereplők kvalitásaival. Herman Robbersnek részletesen írt az 1932-es Budapesti PEN kongresszusról és az előtte kialakult kínos helyzetről a Rothermere-díj odaítélésével kapcsolatban:²⁸ „Amint láthatja, főleg a Rothermere-díj odaítélése miatt nagy itt a felháborulás. Kosztolányi, mint elnök, két igazi magyar írónak²⁹ ítélte oda a díjat, de ezek olyan írók, akik nem illenek bele a mostani politikába. És mivel itt mindent az uralkodó – feudális – politikai párt irányít, nagy volt a felháborodás. A feudális politikai színezetű szerzők felmondták PEN tagságukat. Ezzel a PEN Klub elesett a kormányzati támogatásoktól és emiatt veszélybe került a kongresszus. Erre lemondott a vezetőség. Szóval Kosztolányi és Bókay kiléptek. Milyen kár! Új elnököt még nem neveztek ki, majd a napokban kerül erre sor. Megint ez a magyar veszekedés és nyavalygás. Kosztolányi teljesen *alright* volt. A két író, akinek odaítélte a díjat, kiváló szerzők. De (...) a többiek is éheznek. És az is nagy konkurencia. Ez mind még mindig a háború hibája. Vagy inkább a békéé!”³⁰

Madelon Lulofs annak kérésére a halálos beteg író még a kórházban is meglátogatta lányával, Kotjillel, akiről Kosztolányi novellát is írt.³¹ A magyar és a holland irodalommal a Székely házaspár műfordítóként is foglalkozott és ezáltal szintén sok magyar íróval kerültek kapcsolatba. Márai Sándor és Székely László személyesen is jól ismerték egymást, a magyar író hollandiai üzleti ügyeit is intézte a házaspár.³² Székely leveleiben rendszeresen beszámol feleségének Máraival való találkozásairól. Meg kell jegyezni, Székely nem volt túl jó véleménnyel Márairól. 1942. február 12-i levelében azt írja: „Márai egy futóbolond. Inkább elkerülöm, noha velem különösen figyelmes szokott lenni. De néha egyszerűen kibírhatatlan a neurotikus viselkedése.”³³ Viszont egy hónappal később szinte büszkén írja Hollandiába, hogy Márait az MTA (levelező) tagjává választották, ami Magyarországon, különösen az írók körében „különleges dicsőség” [een buitengewoon eer].³⁴ 1942. október 28-i levelében beszámol Madelon Lulofs-nak egy Máraival való találkozásról: „Botránnyosan összeveszttem Máraival. A 'botránnyos' nem azt jelenti, hogy botránnyosan ordibáltunk egymással, mivel én alig mondtam valamit. De Márai botránnyosan viselkedett. Hisztérikus dühkitörései – nem ellenem, hanem azon körök ellen, melyekben mozog, akik felfedezték, szóval Nan és a többiek, a liberális körök ellen – olyan igazságtalanok, vadak és dühödtek voltak, hogy majdnem hánynom kellett. Szörnyű egy ember, aki úgy váltogatja véleményét, mint más az ingét. Attól függően, hogy éppen milyen kedve van, súlyos ítéletet mond dolgokról és emberekről. Igaz, hogy mindez késő este egy kocsmában történt, néhány üveg bor elfogyasztása után és Márairól köztudott, hogy nem bírja az italt, de akkor is... Egy Márai kaliberű ember soha nem beszélhet így! Ő nem akárki, hanem fontos ember, komoly publicista, kinek szavai nagyon is sokat nyomnak a latba. Egy ilyen ember nem beszélhet úgy, amilyen kedve éppen van. Hogy nem tudja kiélni becsvágyát, mert egész életében Nan a tenyerén hordozta, és mert most a másik oldalról a szemére vetik, hogy Lolát³⁵ vette feleségül, ami miatt ferde szemmel néznek rá, egyáltalán nem fontos. Nan teremtette! Eddig Nan volt az egyetlen, aki felismerte írói nagyságát, Nan csinált belőle valakit. És éppen ezért utálatos dolog, hogy éppen ezekről az emberekről, mint a volt főszerkesztőjéről, aki Nannak rokona, és akinek korábban olyan visszataszítóan hízelgett, most így beszél, lenézi őket, köp rájuk. Noha néhány évvel ezelőtt még annyira nyalt nekik, hogy egy jóízű embernek felfordult tőle a gyomra. Mindenesetre most már tisztában vagyok a helyzettel. Erre az utálatos stréberre rá se nézek többet, mert nem egyenes, nem őszinte, csak egy akarnok. Csak az a kár, hogy olyan jó író. Mert bizony az, noha könyvei néha semmit sem érnek. Úgy értem: Márai tud írni. De amit ír, az gyakran értéktelen. Érted? A stílusa, kifejezőeszközei jobbak, mint bármelyik magyar prózaírónak.”³⁶ Márai naplójában és visszaemlékezéseiben nem találtam nyomát ennek a találkozóknak, sőt Székely Lászlót és a vele való kapcsolatát sem említi a nevezett művekben.³⁷ Ennek ellenére nem tartom kizártnak, hogy a Székely Lászlóval való ismeretség, illetve Székely művei hatással voltak Máraira. Konkrétan az 1942-ben megjelent *A gyertyák csonkig égnek* című művében lehet erre utaló nyomokat felfedezni. A regényben az ezredes és Konrád (ha néha szóhoz jut) egyfolytában a trópusokon töltött éveiről beszél. A gyilkos klíma, az elfásultság, a fehérek alkoholizmusa, a benn-

szülött nők, a kulik, a végeleáthatatlan esős évszak monoton unalma mind olyan témák, melyek Székely *Őserdőkötől az ültetvényekig* című művében részletesen előkerülnek. Márai regényében Konrád trópusi kalandjai Szingapúrban, illetve a Maláj-félszigeten játszódnak,³⁸ de miután Márai *Parázs* címen színdarabot írt regényéből,³⁹ itt Konrád már Szumátrán ültetvényes. Márai és Székely személyes és munkakapcsolata, az hogy Márai ismerte Székely munkáit (hiszen dedikált példánya volt az *Őserdőkötől az ültetvényekig*ből) és a fent említett feltűnő témaegyezés a trópusokról írt részekben, mind arra utalnak, hogy Székely könyve hatással lehetett Máraira, mégpedig Konrád figurájának megformálásában.

Márai Sándornak a Székely házaspár összesen három regényét fordította hollandra: a *Csutorát*, a *Válás Budán* és *Idegen embereket*. Először az *Idegen emberek* jelent meg 1934-ben, Amszterdamban, mely a holland sajtóban jó kritikákat kapott.⁴⁰ Dicsérték Márai regényének pszichológiai mélységeit, „bölcslátásait” és „kiváló eleven leírásait”.⁴¹ Sőt, a holland rádióban is beszéltek az *Idegen emberekről*.⁴² Igaz, Jef Last holland író-költő, akkoriban a kommunista napilap, a *De Tribune* erősen baloldali beállítottságú kritikusa egy Magyarország és a magyar politikusok elleni heves kirohanásra használta fel cikkét. Last a fordító szemére veti, hogy polgári „nacionalista” magyar írókat fordít hollandra, ahelyett, hogy az „emigráns forradalmi szerzők”, Gábor Andor, Hidas Antal vagy Barta Lajos regényeivel ismertetné meg az olvasóközönséget. Last szerint „mi kommunisták” azt tanulhatjuk Márai művéből, hogy a „polgárság” milyen „naivan és ártatlanul terjeszti nacionalista metelyét”. Azt azonban ő sem tagadja, hogy a regény „jól megírt”, „kiváló a milió leírása” és „pszichológiailag mindenképpen sikeres”.⁴³ Az 1935-ben megjelent *Válás Budán* és az egy évvel később kiadott *Csutura* is jó kritikákat kaptak.⁴⁴ Kivételt képez a katolikus napilapban, a *De Tijd*-ben megjelent bírálat, melyben a névtelen újságíró, szokásához híven, elsősorban Madelon Lulofs-ot és férjét, vagyis a fordítókat támadja. A kritikus szerint „a könyv nem éppen kiváló hollandságával tűnik ki, amin azonban senki sem csodálkozhat, aki valaha is olvasta Madelon Székely-Lulofs prózáját.”⁴⁵ Az újságíró bírálja a könyvben talált helyesírási hibákat (összesen egyet talált) és Lulofs francia hibáin köszörüli a nyelvét (ebből is egyet említ). A regényről általában sem mond sok jót. Szerinte „fárasztóan sokat filozofálnak” a történetben, majd végezetül megjegyzi, hogy „hibát követne el, ha ajánlaná a könyvet”, mert az csak „művelt felnőtteknek” lehet hasznos olvasmány.⁴⁶ Ebből a megjegyzésből is nyilvánvaló, hogy a fordítókkal szembeni előítéletekkel teli kritikus cikkéről lerí a rosszindulat.

Márai legnagyobb sikerét azonban nem a háború előtti Hollandiában aratta. 1999 után Hollandiában is valóságos Márai-láz tört ki. 2000 és 2013 között megjelent a *Béke Ithakában*, a *Gyertyák csonkig égnek*, a *Vendégjáték Bolzanóban*, a *Zendülők*, a *Sirály*, az *Egy polgár vallomásai*, *Az igazi*, az *Eszter hagyatéka* és a *Föld, Föld!...*, valamint újra kiadták a *Válás Budán* is. Hogy milyen népszerű lett Márai Hollandiában a 21. század elején, azt abból is lemérhetjük, hogy hányszor adták ki fent említett könyveit az utóbbi 13 évben. Az *Eszter hagyatéka* 10, *Az igazi* 13, a *Vendégjáték Bolzanóban* és a *Válás Budán* 7, a *Zendülők* eddig 6, a *Föld, Föld!...* és a *Sirály* 3, az *Egy polgár vallomásai* 4, a *Gyertyák csonkig égnek* pedig 36 kiadást ért meg az utóbbi néhány év alatt.

Kassák Lajos *Angyalföld* című műve 1935-ben jelent meg hollandul. Fordítóként Székely László van feltüntetve, felesége írta az előszót. Azonban itt is egyértelmű, hogy a fordítás közös munka volt. Hollandiában már 1935 előtt ismerték Kassák nevét. A *De Tijd* a Tanácsköztársaság idején *Az igazság a magyarországi bolsevizmusról* [De waarheid over het Bolchevisme in Hongarije] címmel közölt cikket bécsi tudósítójának tollából. A konzervatív lap természetesen mélységesen elítélte a kommunista diktatúrát. A tudósító egy füstös kávéházban ülve írta le Rákossy Ferencsel, a Budapesti Forradalmi Törvényszék 26 éves elnökével folytatott beszélgetését, bemutatván az időközben megérkező Kun Bélát és feleségét, valamint a betérő vörösgárdistákat és katonákat. Majd egy asztal körül üldögélő három alakról írt: „Egy másik asztalnál három sötét, hátrafésült-, hosszú hajú alak ül. Vonásaik a magyar ázsiai típusra utalnak. Úgy néznek ki, mint a »Fekete Kéz« tagjai. Teljesen fekete ruhát viselnek, de sápadt arcuk misztikus külsőt kölcsönöz nekik. Ez a három nagy ember a bolsevikok literátorai. Kassák Lajos, a korábbi vas munkás, Mácza János szabósegéd és Komját Aladár vasesztergályos. Ők voltak az író-szovjet támaszai, a szervezet, melyhez minden szerzőnek csatlakoznia kellett.”⁴⁷

1933-ban teljesen más kontextusban merült fel Kassák neve a holland sajtóban. Pollák Rudolf tartott előadást Amszterdamban a kortárs magyar irodalomról és itt Kassákot a naturalista szerzőkhöz sorolta.⁴⁸ Ekkor a Tanácsköztársaság idején betöltött szerepéről már nem esett szó. Mikor két évvel később megjelent az *Angyalföld* Hollandiában, az 1919-es híradásokra már feltehetően nem emlékezett a közönség. A sajtófogadtatás elég vegyes volt. Egyes lapok az egekig magasztalták Kassákot. E. Elias, a többi kritikushoz hasonlóan kiemelte, hogy Kassák „munkás, proletár” és mindenféle előképzettség nélkül kezdett írni, de a könyve „mélyen megható” mű, mely nem csak a magyar, de „a világirodalom egyik mesterműve”.⁴⁹ A *De Gooi-en Eemlander* kritikusa Kassák realizmusát méltatta és a fordítást „kiváló”-nak nevezte.⁵⁰ A *Munkások napilapja* vagyis a Holland Kommunista Párt kiadványa, a *De Tribune* természetesen a munkásmozgalmi, osztályharcos oldalát emelte ki az *Angyalföld*nek, mondván, hogy „ezt a könyvet minden munkásnak el kell olvasnia”, mert „egy munkás írta munkásoknak, munkásokról”.⁵¹ A fordítást röviden méltatta és kiemelte, hogy ahhoz képest, hogy nem holland készítette, kiváló munka. Hasonló pozitív kritikát adott a *Nieuw Israelietisch Weekblad* is, mely „az utóbbi időszak egyik legjobb regényének” nevezte Kassák munkáját.⁵² Volt azonban kevésbé pozitív kritika is. A vezető napilap, az *Algemeen Handelsblad* kritikusa szerint a regényben „nincs lendület”, a „karakterek nem kidolgozottak” és a fordításban előfordulnak germanizmusok.⁵³ 1936-ban a holland sajtó foglalkozott a Kassáknak odaítélt, majd visszavont Baumgarten-díjjal és az ellene folyó perrel is, melyet izgatás és nemzetgyalázás miatt indítottak ellene.⁵⁴ Ezután Kassákot a holland sajtó csak elvétve említette, nem jelent meg több műve, kikerült a köztudatból.

Madelon Székely-Lulofs és Székely László közösen⁵⁵ tíz magyar szerző 20 művét fordították hollandra. Attól függetlenül, hogy ki van feltüntetve fordítóként a különböző kiadványokban, Székely László vagy a felesége, a fordítások nagy részét 1930 és 1940 között közösen készítették. Ez a közös munka levelezésükből is egyértelművé válik. Madelon Lulofs Herman Robbershez írt levelében erről így

vall: „férjemnek és nekem rengeteget kell gürcölnünk, hogy a fordítást elkészítsük.” Székely László 1942-ben feleségének írva szinte nosztalgiával emlékszik vissza arra az időre, mikor „mi naponta 20 oldalt is lefordítottunk”, de ez most már egyedül nem megy.⁵⁶ A napi 12 óra gépeléstől megfájdult a háta, fizikailag nehezen bírta a munkát. Ezzel az intenzív kultúraközvetítéssel a harmincas években ők voltak a legtermékenyebb műfordítók, akik a magyar irodalmat megismertették a holland közönséggel. Vagy ahogy a holland sajtóban fogalmaztak: „Madelon Székely-Lulofs, kétségkívül férje segítségével, elhozta nekünk a magyar művészetet Hollandiába”.⁵⁷ Ez persze nem a magyar kultúra önzetlen terjesztését jelentette. Ahogy a fenti leírásból világossá válik, a Székely házaspár nem csak kultúrmissziót folytatott, mikor magyar szerzők műveit hollandra fordították. Az anyagi megfontolás minden bizonnyal nagy szerepet játszott a döntésben, kinek melyik művét fordítják hollandra. Minden fent említett magyar szerző vagy már ismert és kedvelt volt Hollandiában (pl. Molnár Ferenc, Zilahy Lajos), vagy valamilyen nagy nemzetközi illetve hazai sikert ért el (pl. Földes Jolán, Körmendi Ferenc, Harsányi Zsolt), ami annak volt a záloga, hogy a könyv Hollandiában is eladható lesz. Mindez természetesen nem kisebbíti a házaspár érdemét, hogy Székely László és felesége, „Madelon Székely-Lulofs Hollandiában (...) a magyar kultúra népszerűsítője”⁵⁸ volt.

JEGYZETEK

1. A Székely házaspár magyarországi ismeretlenségének okait lásd bővebben: Pusztai Gábor: *Kívül a körön. Székely László és az irodalmi kánonok*. In: *Tariménes* 1 (2005. december), 1–23.
2. Radnairól lásd bővebben: Pusztai Gábor (szerk.): *Szumátrától az orosz frontig. Radnai István első világháborús naplója*. Debrecen, Printart-Press Kft. 2013.
3. Olf Praamstra: *Madelon Székely-Lulofs en het coloniale discours*. In: *Indische Letteren*, 22. évf. 4. szám (2007 december), 209–239.
4. A mű magyar és holland recepciójának történetét lásd: Pusztai Gábor: *Rágalmadjárát vagy kordokumentum?* In: *Könyv és könyvtár*, XXVI/2004. 267–281.
5. Legelőször a *Harper's Magazine*-ben jelent meg folytatásokban 1936-ban, legutoljára pedig az Oxford University Press-nél 1989-ben. Ladislao Székely: *Tropic Fever*. In: *Harper's Magazine* (1936. október), 459–469. 1936. november, 651–662. 1936. december, 67–71.; Ladislao Székely: *Tropic fever: the adventures of a planter in Sumatra*. Singapore, Oxford University Press, 1989.
6. Először a *Höger Kiadó* jelentette meg a könyvet 1935-ben, utoljára pedig a brémai *Schünemann Kiadó* 1979-ben. László Székely: *Tropenfeber*. Fordította: Mirza von Schüchting, Wien, Leipzig, R. A. Höger, 1935.; László Székely: *Tropenfeber*. Bremen, Carl Schünemann, 1979.
7. László Székely: *Van oerwoud tot plantage*. Amsterdam, Elsevier, 1935.; László Székely: *Van oerwoud tot plantage, verhaal van een plantersleven. Inleiding: C. van den Wijngaard, vertaald uit het Hongaars door Madelon Székely-Lulofs. 2e druk*. Schoorl, Conserve, 1991.
8. Laszlo Székely: *Délire des tropiques: les aventures d'un planteur a Sumatra*. trad. de l'anglais par Georges Cousin. Sorozat: Collection Objectif terre, Geneve, Olizane, 2001.
9. L. Székely: *Veliky Tuvan*. Praha, Práce, 1946.
10. Ladislao Székely: *Sumatra. trad. di Filippo Faber; con 26 fotografie dell'autore*. Milano, Genio, 1934.
11. Márait személyesen is jól ismerte Székely László, hiszen amellet, hogy sokszor találkoztak Budapesten, több regényének is a fordítója volt, saját könyvét, az *Óserdöktől az ültetvényekig* egyik példányát Márainak dedikálta. (http://bookline.hu/product/home.action?id=2100495958&type=10&_v=Szekely_Laszlo_Oserdoktol_ultetvenyekig_A_vilag_korul) Ez a könyv azok közé tartozhatott, melyek Budapest ostroma után előkerültek ugyan Márai házában romjai alól, de az író már nem tartott rá igényt. Egy könyvkereskedő szedte ki Márai megmaradt könyveit a törmelék alól, akivel az író felesben osztozott. Márai erre így emlékszik: „Szerencsére sok olyasmit vitt, amitől szívesen szabadultam, tehát a

divatos, szépirodalmi műveket, melyekkel az utóbbi másfél évtizedben elhalmoztak a kiadók. Ez is könnyebbség volt...” Márai Sándor: *Föld! Föld!* Budapest, Helikon, 2006, 121.

12. „Az öreg Schöpflinnek tegnap agyvérzése volt. Tegnap meglátogattam. Szegény kivénhedt csaló nagyon megöregedett. A fél arca lebénult, bal karját nem tudja mozgatni.” [De oude Schöpflin heeft een beroerte gehad. Ik ben gisteren bij hem geweest: de arme oude krokodil is wel oud geworden. Zijn ene wang staat wat scheef, zijn linker arm kan hij niet goed gebruiken.] Székely László levele Madelon Lulofsnak, Budapest, 1942. február 19. Fordította Pusztai Gábor.

13. Herman Robbers (1868–1937) író, költő, kritikus és lapkiadó. 1905-től haláláig az *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* irodalmi folyóirat főszerkesztője. 1927–1931 között az *Elsevier Kiadó* elnökségi tagja. Kilenc regényt, novellákat és számos irodalomkritikákat is írt. 1923–1935 között a holland PEN klub vezetőségi tagja.

14. A PEN Klub 9. kongresszusa 1931-ben volt Hollandiában, amin Kosztolányi, mint a magyar PEN Klub elnöke vett részt. Lásd bővebben: Kosztolányi Dezsőné: *Kosztolányi és a PEN Club válsága*, http://epa.oszk.hu/00000/00001/00224/pdf/ITK_EPA00001_1962_02_209-213.pdf.

15. Madelon Lulofs levele Herman Robbersnek, Budapest, 1931. október 10. Fordította Pusztai Gábor.

16. A levélben a *De tragische dood van Nero* [Néró tragikus halála] cím szerepel, noha a könyv *Nero's tragische dood* címmel jelent meg. Kosztolányi, 1928. Lásd továbbá: Szegedy-Maszák, <http://www.kosztolanyioldal.hu/sites/default/files/prae-kd-szegedy.pdf>.

17. Az eredeti levélben a nevet átsírozták, de még olvasható maradt. Sigfried Emanuel van Praag (1899–2002) író, műfordító. Főleg orosz és skandináv irodalmat fordított.

18. Madelon Lulofs levele Herman Robbersnek, Budapest, 1931. november 26. Fordította Pusztai Gábor.

19. Madelon Lulofs a könyv kéziratának elkészülte után bizonytalan volt a címben, és először a bennszülött főhős neve alapján azt akarta, hogy a könyv címe *Roeki* legyen. Végül a kiadó döntött a *Koelie* [Kuli] mint cím mellett.

20. René Maran Francia Guyanáról származó író, 1921-ben Goncourt-díjat nyert. René Maran: *Batuala: néger regény*. Fordította: Kosztolányi Dezső, Budapest, Légyárdy, 1923.

21. Madelon Lulofs levele Herman Robbersnek, 1931. december 28. Fordította Pusztai Gábor.

22. Madelon Lulofs levele Herman Robbersnek, 1932. január 6. Fordította Pusztai Gábor.

23. Madelon Lulofs levele Herman Robbersnek, 1932. január 9. Fordította Pusztai Gábor.

24. Madelon Lulofs levele Herman Robbersnek, 1932. július 4. Fordította Pusztai Gábor.

25. Madelon Lulofs levele Herman Robbersnek, 1932. július 4. Fordította Pusztai Gábor.

26. Madelon Lulofs levele Herman Robbersnek, 1932. július 4. Fordította Pusztai Gábor.

27. Madelon Lulofs levele Herman Robbersnek, 1932. január 9. Fordította Pusztai Gábor.

28. Lásd bővebben: Kosztolányi Dezsőné: *Kosztolányi és a PEN Club válsága*. http://epa.oszk.hu/00000/00001/00224/pdf/ITK_EPA00001_1962_02_209-213.pdf

29. Krúdy Gyula *Az élet álom* és Móricz Zsigmond *Forr a bor* című munkáit értékelte Kosztolányi a díjjal. Lásd bővebben: Kosztolányi Dezsőné: *Kosztolányi és a PEN Club válsága*, http://epa.oszk.hu/00000/00001/00224/pdf/ITK_EPA00001_1962_02_209-213.pdf.

30. Madelon Lulofs levele Herman Robbersnek, 1932. március 24. Fordította Pusztai Gábor.

31. NN: *Holland írónő, magyar asszony*. In: Madelon Székely Lulofs kollekción, Hágai Irodalmi Múzeum. 19452

32. Székely László levele Madelon Lulofsnak, Budapest, 1942. március 11. Fordította Pusztai Gábor.

33. „Márai is een lopende gek, hem ga ik liefst uit den weg, hoewel hij bijzonder attent tegen mij placht te zijn. Maar hij is soms onduidbaar met zijn meer dan neurotisch gedoe.” Székely László levele Madelon Lulofsnak, Budapest, 1942. február 12. Fordította Pusztai Gábor.

34. Székely László levele Madelon Lulofsnak, Budapest, 1942. március 11. Fordította Pusztai Gábor.

35. Márai Sándor felsége a jómódú, zsidó családból származó Matzner Ilona (Lola) volt. Lásd: Szegedy-Maszák Mihály: *Márai Sándor*. Budapest, Akadémia, 1991, 10.

36. Székely László Levele Madelon Lulofshoz, Budapest, 1942. október 28. Fordította Pusztai Gábor.

37. Márai Sándor: *Napló 1943–1944*, Budapest, Helikon, 1998.; Márai Sándor: *Föld! Föld!* Budapest, Helikon, 2006.

38. Márai Sándor: *A gyertyák csonkig égnek*. Budapest, Akadémia/Helikon, 1990, 46.

39. Szegedy-Maszák Mihály: *Márai Sándor*. Budapest, Akadémia, 1991, 58.

40. NN: *Vreemdelingen*. In: *Nieuwsblad voor het Noorden*, 268. szám (1934. december 4.), 7.; NN: *Boekbespreking*. In: *Soerabaiasch-Handelsblad*, 83. évf., 181. szám (1935. augusztus 20.), 16.

41. NN: *Sandor Marai Vreemdelingen*. In: *Nieuw Israelietisch Weekblad*, 70. évf., 47. szám (1935. március 29.), 3.
42. *Radioprogramma*. In: *De Tijd*, 90. évf., 28017. szám (1935. február 9.), 6.
43. Jef Last: *Vreemdelingen door Sándor Márai*. In: *De Tribune*, 29. évf., 33. szám (1935. november 27.), 3.
44. NN: *Tusschen nacht en dag*. In: *Nieuwsblad van Friesland*, 66. évf., 132. szám (1939. november 3.), 8.; NN: *De vermetele*. In: *Soerabaiasch-Handelsblad*, 35. évf., 14. szám (1937. január 19.), 8.
45. NN: *Tusschen dag en nacht*. In: *De Tijd*, 95. évf., 31196. szám (1940. április 17.), 5.
46. dem.
47. NN: *De waarheid over het Bolchevisme in Hongarije*. In: *De Tijd*, 73. évf., 21945. szám (1919. május 8.), 7. Fordította Pusztai Gábor
48. NN: *Hedendaagsche Hongaarsche letterkunde*. In: *Algemeen Handelsblad*, 106. évf., 34792. szám (1933. december 18.), 13.
49. Mr. E. Elias: *Achterbuurt*. In: *Nieuwsblad voor het Noorden*, 48. évf., 229. szám (1935. szeptember 28.), 21.
50. NN: *Nieuwe uitgaven*. In: *De Gooi- en Eemlander*, 64. évf., 280. szám (1935. november 27.), 9.
51. A. t. M.: *Ik verbeerlijk niet de arbeid, maar de mensch, die de arbeid wil overwinnen*. In: *De Tribune*, 29. évf., 27. szám (1935. november 20.), 3.
52. NN: *Voor boekenliefhebbers*. In: *Nieuw Israelietisch Weekblad*, 71. évf., 39. szám (1936. január 31.), 13.
53. NN: *Achterbuurt*. In: *Algemeen Handelsblad*, 108. évf., 35445. szám (1935. október 10.), 9.
54. NN: *Lajos Kassák en de Baumgarten-prijs*. In: *Het Vaderland*, 68. évf., (1936. február 1.), 9.; NN: Lajos Kassák. In: *Het Vaderland*, 68. évf., (1936. május 25.), 10.
55. Madelon Lulofs levele Herman Robbershez, Budapest, 1932. június 2. Fordította Pusztai Gábor.
56. Székely László levele Madelon Lulofsnak, Budapest, 1942. május 4. Fordította Pusztai Gábor.
57. NN: *Boekbespreking*. In: *Soerabaiasch-Handelsblad*, 83. évf., 181. szám (1935. augusztus 20.), 16. Fordította Pusztai Gábor.
58. Jef Last: *Vreemdelingen door Sándor Márai*. In: *De Tribune*, 29. évf., 33. szám (1935. november 27.), 3. Fordította Pusztai Gábor.

SMID RÓBERT

Poszthistorista ablakzsiráf

HOGYAN OLVASSUK GUMBRECHT 1926-JÁT?

Az igen gyakran Gumbrecht főműveként aposztrofált, évek elmélyült filológiai munkáját igénylő kötet idén tavasztól, több mint 15 évvel eredeti megjelenése után immár magyarul is hozzáférhetővé vált a honi olvasóközönség számára. Bár Gumbrecht munkássága szempontjából az 1926 nem tekinthető előzmények nélküli vállalkozásnak, mégis unikális pozíciót foglal el életművében, melynek részleges magyarázatat a magyar fordításhoz készült szerzői előszó is megadja: egyszerre hordozza magán Gumbrecht németországi tudományos munkásságának jegyeit, és megelőlegez számos, már a Stanfordin kezdett kutatást. Éppen ezért jelen rövid szöveg kevésbé a kötet bemutatását adja vagy kritikájára törekedik, mint inkább azon kontextus felvázolására, amely által érthetővé válik, miért érezhette Gumbrecht szükségét e könyv megírásának, és az miért ilyen formában készült el 1997-ben.